

ובכל אופן יש לנו מקור לאיסור מוקצה כבר בימי שלמה

מבוא להלכות מוקצה

מקור הדין

הגמרא מביאה התפתחות איסור מוקצה בימי נחמיה הנביא

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכג עמוד ב

תנו רבנן: בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת וכו' לא, ולקמן אמינן דבימי נחמיה בן חכליה צבית שני גזרו על טלטול כל הכלים, כדי לגזור גדר להחמיר באיסורי שבת, מפני שהיו מקילין בה: מקצוע של דבילה אחמל שמחתין בו דכלה, וזוהמא ליסטרן של קדרה כפ גדולה שמסלקין בו זוחמא של קדרה וסכין קטנה שעל גבי שלחן חותכין בו לחם וכשר ואוכלין, דהני תרינין בתשמיש.

התירו, וחזרו והתירו, וחזרו והתירו עוד כשלאו שחזרו להזהר קצת באיסור שבת, וחזרו והתירו כשנזהרו יותר, וחזרו והתירו, עד שאמרו: כל הכלים ניטלין בשבת חוץ מן מסר הגדול מגינה גדולה שעשויה לקצץ קורות ויתד של מחרישה הוא כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חצין של חלם המענה, יתד של מחסכה בלעז, דהנך קפיד עלייה, ומיוחד להם מקום, דלא חזו למלאכה אחרת.

מאי התירו וחזרו והתירו וחזרו והתירו? - אמר אביי: התירו דבר שמלאכתו להיתר לצורך גופן, וחזרו והתירו דבר שמלאכתו להיתר לצורך מקומן, וחזרו והתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופן - אין, לצורך מקומו - לא. ועדיין, בידו אחת - אין, בשתי ידיו - לא. עד שאמרו: כל הכלים ניטלין בשבת, ואפילו בשתי ידיהם.

אמר ליה רבא: מכדי לנזק התינו כפעם ראשונה התירו קתני, מה לי לצורך גופן מה לי לצורך מקומו? - אלא אמר רבא: התירו דבר שמלאכתו להיתר בין לצורך גופן ובין לצורך מקומו, וחזרו והתירו מחמה לצלל שאינו כריך לו עכשיו לא לגופו ולא למקומו, אלא חס עליו שמה יתבקע בחמה, וחזרו והתירו דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופן ולצורך מקומו - אין, מחמה לצלל - לא.

ועדיין, באדם אחד - אין, בשני בני אדם - לא, עד שאמרו היינו עוד היתר אחרינא: כל הכלים אפילו גדולים ומינה, כלדאוקימנא של היתר אפילו מחמה לכל, ושל איסור - לנזק גופן או מקומו כל הכלים ניטלין בשבת אפילו בשני בני אדם.

...אמר רבי חנינא בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו דלעיל, דראשונה היו אומרים שלשה כלים וכו' לא - משום דהו מזלזלים בשבתות, דכתיב כימים ההמה וגו', דכתיב כימים ההמה ראייתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערימות.

הריטב"א מסביר שלכל תשמישים להיתר לעולם לא נאסרו והמגבלות היו רק על כלים שרוב תשמישים להיתר

2. חדושי הריטב"א מסכת שבת דף קכג עמוד ב

ת"ר בראשונה היו אומרים שלשה כלים ניטלין בשבת. פירש מורי ז"ל דודאי כלים שמשמשים לעולם היתר לצורך אכילה ושתייה ושאר צורכי שבת שאין משמשים לעולם איסור. כולם היו מותרים לעולם, דלא סגי בלא הכי, והכי קאמר כי מאותן כלים שרוב תשמישן להיתר ופעמים שמשמשים בהם לאיסור והם כמו כלי מלאכה התירו בהם שלשה כלים אלו בלבד, ובשאר כל הכלים הדומים להם ואין צריך לומר באותם שמלאכתם לאיסור לעולם, אסרו בהם טלטול גזירה משום הוצאה כדלקמן. (וכן אוכלים וכתבי הקדש לא נאסרו מעולם).

3. תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל עמוד ב

שלח שלמה לבי מדרשא: אבא מת ומוטל בחמה... הנה עליו ככר או תינוק וטלטלו.

טעמי איסור טלטול

בגמרא מובא שטעם איסור טלטול בשבת הוא משום איסור הוצאה מרשות לרשות

4. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכד עמוד ב

אין מוציאין ביו"ט את הקטן ואת הלולב ואת ספר תורה לרשות הרבים שלא התירו אלא לצורך אוכל נפש, ובית הלל מתירין הוצאה גם לשאר צרכי החג, מתוך שהותרה לצורך אוכל נפש. אימר דשמעת להו לבית שמאי הוצאה - טלטול מי שמעת להו שיאסרו ביו"ט כמו בשבת? - וטלטול גופיה, לאו משום הוצאה היא?

5. רמב"ם הלכות שבת פרק כד הלכה יב - יג

הטעם למנוע מהאדם עיסוקים שימנעו ממנו את המנוחה בשבת

הלכה יב: אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצויו שלא יהיה הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר דבר קל וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפניה לפניה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהן שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת ובטל הטעם שנאמר בתורה +דברים ה'+ למען ינוח.

וכן שמא יבוא לידי מלאכה

הלכה יג: ועוד כשיבקר ויטלטל כלים שמלאכתן לאיסור אפשר שיתעסק בהן מעט ויבא לידי מלאכה,

וכן שתהיה שבייתה נכרת ליושבי קרנות

ועוד מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלין כל ימיהן כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהן הן שובתים ממלאכה ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שבייתה הניכרת, לפיכך שבייתה מדברים אלו היא שבייתה השווה בכל אדם,

ומפני דברים אלו נגעו באיסור הטלטול, ואסרו שלא יטלטל אדם בשבת אלא כלים הצריך להם כמו שיתבאר. והראב"ד הגיהה את טעם הגמרא שהוא משום איסור הוצאה

השתלשלות איסור מוקצה

ערוה"ש מסביר שאכן טעם הוצאה הוא טעם המקורי של איסור מוקצה מעולם אלא מוכח מגזירות נחמיה שהשתמשו באיסור מוקצה גם בשביל למנוע חילול שבת.

ולשיטתו לא נותר היום מגזירות נחמיה דבר.

6. ערוך השולחן אורח חיים סימן שח סעיף ה

ולפ"ז גם איסורי מוקצות היו מאז שניתנה תורה והיה דינם אז כאחר שחזרו והתירו וחזרו והתירו... כמו שבידינו היום כמו שיתבאר בס"ד בסימנים אלו. אך בימי נחמיה בן חכליה שהיו פרוצים בחילול שבתות מהזמן שהיו בבבל עמד הוא ועזרא וחגי זכריה ומלאכי ואנשי כנסת הגדולה וגזרו על דורם עוד חומרות ולא התירו רק ג' כלים ולא היתה גזירות קבועות לדורות... שלא גזרו זה רק על דור זה ולכן אח"כ כשראו

נגיעה במוקצה

בסימן שח כתב השו"ע בפירוש שמותר לגעת במוקצה

9. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף מב

דבר שהוא מוקצה מותר ליגע בו, ובלבד שלא יהא מנענע אפי' מקצתו (וכבר נתבאר ס"ג).

ואילו בסימן שי כתב השו"ע שבזמן כיסוי המוקצה אין לגעת בו

10. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שי סעיף ו

כל דבר שאסור לטלטלו, אסור ליתן תחתיו כלי כדי שיפול לתוכו, מפני שאוסר הכלי בטלטול ונמצא מבטל כלי מהיכנו; אבל מותר לכפות עליו כלי, ובלבד שלא יגע בו.

הנגיעה המותרת היא רק לצורך דבר המותר

11. מגן אברהם סימן שי ס"ק ג

אף על גב דמוקצה מותר בנגיעה וכמ"ש סימן ש"ח סמ"ב היינו כשהנגיעה היא לצורך דבר המותר אבל הכא הנגיעה היא לצורך דבר המוקצה. (ע"פ תרומת הדשן שהובא בב"י)

וכ"כ בה"ח (שח, ד) והגרמ"א (מאמ"ר פא, יא) אמנם התיר להשען על מכונית כשאינה מתנועעת (שם טז).

המשנ"ב הביא את דעת המגיד משנה שאין איסור נגיעה במוקצה

12. משנה ברורה סימן שח ס"ק יז

והגר"א שם בביאורו פסק כהרב המגיד (הובא בב"י) דנגיעה בכל גווני שרי אם לא יבוא לנדנד ע"י הנגיעה וכ"כ בה"ח:

13. משנה ברורה סימן שי ס"ק כב

הכא אביצה קאי וכדי שלא ינענע אותה אבל דבר שאינו מתנדנד ע"י הנגיעה שרי
וכ"כ בילקו"י (שח, ז).

טלטול בגופו

מותר לנענע קש מוקצה בגופו

14. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמא עמוד א

משנה. הקש שעל גבי המטה - לא ינענענו בידו, אלא מנענעו בגופו.

נחלקו הראשונים בטעם ההיתר, האם טלטול בגופו אינו חשב טלטול כלל. או שהותר טלטול מהצד לצורך המיטה המותרת. נפ"מ בטלטול לצורך המוקצה

15. בית יוסף סימן שיא אות ח ד"ה טלטול מן

וכתב הרא"ש שה"ר יונה הקשה על זה שהתירו לטלטל מהצד רק לצורך דבר המותר ולא לצורך דבר האסור מדין קש שעל המטה שמנענעו בגופו והרי שם דלקש שהוא מוקצה הוא צריך לטלטל ושריין ליה לטלטלה בגופו משום דהוי טלטול מן הצד כדאיתא בגמרא

וכתב הרא"ש דלא קשיא דהתם אף טלטול אין כאן שהרי אינו מטלטלו בידו אלא בגופו כלאחר יד הילכך אף על גב דלקש שהוא מוקצה הוא צריך מדמה ליה לטלטול מן הצד שהוא צורך לדבר המותר

והר"ן⁴ (כ: ד"ה וקשיא לן) תירץ דהתם נמי אינו מטלטל את הקש מפני שצריך לו אלא מפני שצריך למטה ואי אפשר לו בלא טלטול הקש ומשום הכי

שחזרו להזהר בשבת התירו וחזרו והתירו עד שנשאר כפי הדינים הקודמים וכפי ההלכה אצלנו.

וזהו שביאר הרמב"ם ז"ל על טעמי המוקצה הקודמים והסביר בגודל תבונתו דאם אין מוקצה אין שביטה ובטלה מנוחת השבת וזה כלול הכל בתשבות האמורה בתורה וכמ"ש בריש פכ"א ופשיטא שגם להוצאה הוא גדר גדול כמבואר בגמ':

לשו"ע הרב בימי דוד היו אסורים מוקצה של דברים שאינם כלי, ובימי נחמיה התווספו גזירות כלים וחלקם קיימים עד היום.

7. שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שח

אבל כל מיני אוכלים ומשקים המותרים בשבת וכל מיני ספרים שמותר לקרות בהם מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל לפי שלא גזרו בימי נחמיה אלא על כלים. אבל דבר שאינו ראוי בשבת היה אסור לטלטל אף בימי דוד ושלמה או קודם לכן.

כלי שמלאכתו לאיסור

כלי שמלאכתו לאיסור אדם לא מקצה אותו מדעתו אלא מצד שיש בו איסור מלאכה נאסר טלטלו, אך לתשמיש היתר חוזר היתרו

8. חדושי הרמב"ם מסכת שבת דף כג עמוד ב

אלא מלאכתו לאיסור כיון דלית ב' משום הקצאה אלא איסור מלאכתו גורמת לו, כל זמן שהוא משמש היתר מותר, ודוקא במשמשין לו הא להניח עליו ככר ולטלטלו מחמה לצל אסור לעולם, כנ"ל.

סוגי המוקצה

שם	הגדרה
חסרון כיס	כלי שאדם מקפיד עליו שלא יפגם כגון סכין של שחיטה ומילה
מוקצה מחמת גופו	כל דבר שאינו כלי ולא מאכל אדם ולא מאכל בהמה כגון אבנים ומעות וקנים ועצים וקורות ועפר וחול ומת ובעלי חיים
בסיס לדבר האסור	כלי שמלאכתו להיתר ומונח עליו בכוונה בזמן בין השמשות אחד מהדברים המוקצים מחמת גופם כגון חבית שיש עליה אבן, מגש שיש עליו נרות
מחובר/מחובר צידה	דבר שהיה בין השמשות מחובר לקרקע כגון פרי שלא נקטף או מחוסר צידה (ומחובר כגורגורות וצמוקים דמי, מדלא לקטן מאתמול - אקצינהו מדעתיה. רש"י ביצה כד ב)
מוקצה למצוותו	כגון עצי סוכה ונוייה
כלי שמלאכתו לאיסור	כלי שרוב תשמישו הוא בדבר שאסור לעשותו בשבת, כגון: פטיש

כשנהנה מהטלטול לא נחשב שלא לצורך

22. שמירת שבת כהלכתה פרק כ אות פג

פג. כלי שמלאכתו להיתר, או אפילו מלאכתו גם לאיסור וגם להיתר, מותר לטלטלו לכל צורך שהוא, בין לצורך גופו, כדי להשתמש בו מיד או כדי שיהא מוכן לשימוש מאוחר יותר בשבת, בין לצורך מקומו ובין לצורך שמירתו, שלא יתקלקל ושל לא יאבד, וכן מותר לטלטלו כאשר נהנה מעצם הטלטול וההתעסקות בכלי, אף ללא שימוש ממשי בו, אבל אסור לטלטלו ללא שום צורך.

אך כל ספר שמותר לקרוא בו בשבת, דברי - מאכל, בגדים ותכשיטים ויש מוסיפים גם כלים ששימושם תדיר, כגון סכינים, כוסות וקערות, לא חלים בהם כל דיני מוקצה, ומותר לטלטל אותם גם ללא כל צורך.

ובספר ארחות שבת (ב עמ' מא): נראה דמשקפיים ושעון יד דינם כבגדים ותכשיטים ששימושם תדיר מאד.

אוכלים שאין כבר דרך לאכלם

23. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכח עמוד א

תנו רבנן: דג מליח - מותר לטלטלו, דג תפל - אסור לטלטלו דאין ראוי לטלטלו ולכלכלו לאו דעתיה למוסקדיה, אכל מליח - נאכל חי על ידי מלחו... בשר, בין תפל ובין מליח - מותר לטלטלו כשהוא חי, אוכלין אותו בלא מלח תנו רבנן: מטלטלין את העצמות מפני שהוא מאכל לכלבים, בשר תפוח מסכית - מפני שהוא מאכל לחיה.

24. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף לא

בשר חי, אפילו תפל שאינו מלוח כלל, מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא; וכן אם הוא תפוח (פי' מסריח, רש"י), מותר לטלטלו משום דראוי לכלבים.

למג"א דוקא בשר עוף ראוי שהוא רך ויש מקלים בכל בשר

25. משנה ברורה סימן שח ס"ק קכח

והנה ממ"א^א מבואר דדוקא במי הדרך כגון יונה ובר אווזא אבל בשר בהמה אינו חזי לכוס ואסור לטלטלו
אבל בט"ז^ב פוסק דאפילו בשר בהמה טפל מותר לטלטלו ע"ש וכן הא"ר^ג מסכים לדינא כהט"ז דאפילו בשר בהמה מותר לטלטלו ובביאור הגר"א^ד חולק ג"כ על המ"א משום דאמרין דכל בשר ראוי לאכול באומצא ע"ש וע"כ אף שראיתי בהרבה אחרונים שהעתיקו דברי המ"א לדינא במקום הדחק יש לסמוך על המקילין:

לערוה"ש היום שאין משתמשים בבשר חי הוא מוקצה

26. ערוך השולחן אורח חיים סימן שח סעיף נה

מיהו לדינא לדידן כל בשר חי מוקצה הוא דאין אנו אוכלין בשר חי כלל אפילו בר אווזא וגם לכלבים לא יתנו שחסים על זה וסברא זו כתבו בעל המאור והרא"ש

☞ **בא"ח** (ב פקודי ט), **אג"מ** (הכ ט), **שש"כ** (כ כח)

ובחזו"ע (ג עמ' ד) במקום הפסד כגון שהיה מונח בשמש רשאי לטלטלו ולהכניסו למקרר כדי שלא יתקלקל

כיון דלא מטלטל ליה בהדיא אלא כלאחר יד שרי. ולדבריו אין היתר טלטול בגופו לצורך דבר האסור אלא רק לצורך דבר המותר כדין טלטול מהצד.

שו"ע פסק כרא"ש שטלטול בגופו לא נחשב טלטול ולכן מותר גם לצורך המוקצה

16. שולחן ערוך הלכות שבת סימן שיא סעיף ח

טלטול בגופו אפי' לצורך דבר האסור, מותר; הילכך קש שעל המטה, דסתמו מוקצה להסקה, מנענעו בגופו; (וכ"כ המשנ"ב שח יג. והחזו"א מחמיר)

כלי שמלאכתו להיתר

17. רמב"ם הלכות שבת פרק כה הלכה ג

כל כלי שמלאכתו להיתר בין היה של עץ או של חרס או של אבן או של מתכת מותר לטלטלו בשבת, בין בשביל עצמו של כלי בין לצורך מקומו בין לצורך גופו

18. מגיד משנה הלכות שבת פרק כה הלכה ג

ודע שמדבריו רבינו נראה שאין לטלטל שום כלי שלא לצורך כלל ואף הרשב"א ז"ל כן העלה פ' כירה שיש להחמיר שלא ליטול כלי ללא צורך וכן בדין שהרי בגמרא נחלקו אב"י ורבה על רבא ואמרו דאפי' כלי שמלאכתו להיתר אינו מותר בשביל עצמו של כלי דהיינו מחמה לצל. ופירשו שלא לצורך דמשנתנו לצורך מקומו ורבה בא והתיר ופי' דלא לצורך אפי' מחמה לצל. ואם דעת רבא היא להתיר אפי' שלא לצורך כלל לא היה לו להזכיר מחמה לצל אלא היה לומר שלא לצורך דמשנתנו דהיינו שלא לצורך כלל. וכן הדברים מוכרעים שם לפי דעתו. ויש מפרשים מתירין כלי שמלאכתו להיתר אפי' שלא לצורך כלל ואין להם על מה שיסמוכו:

השו"ע אסר טלטול שלא לצורך, למעט בכתבי הקדש ואוכלין

19. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שח סעיף ד

כלי שמלאכתו להיתר, מותר לטלטלו אפי' אינו אלא לצורך הכלי שמא ישבר או יגנב; אבל שלא לצורך כלל, אסור לטלטלו.
כתבי הקודש ואוכלין, מותר לטלטלם אפי' שלא לצורך כלל.

המשנ"ב הביא בסתם להתיר בכלי אכילה שתדירין בתשמיש

20. משנה ברורה סימן שח ס"ק כג

(כג) כלל - וה"ה כוסות וקערות וצלוחיות וסכין שע"ג השולחן דתדירין בתשמיש לא חלה עליהם תורת מוקצה כלל וכאוכלין וכתבי הקודש דמי וע"כ מותרין לטלטלן אפילו שלא לצורך כלל ויש מחמירין אפילו בכלים אלו:

בספר מאמר מרדכי כתב שאין כן דעת השו"ע

21. מאמר מרדכי (כרמי) סימן שח ס"ק ה

ראיתי להרב ש"ג ז"ל שכתב על דברי הר"ן דמשמע ליה לפ"ז דג' כלים שלא נאסרו שרי בטלטול אפי' שלא לצורך דומיא דספרים ע"ש והן אמת דבר"ן יש פנים לכאן ולכאן אבל מסתמיות דברי מרן ז"ל בב"י ובש"ע משמע דלא מחלקין בין כלי לכלי וכולן בכלל איסור זה

☞ וכן דעת בא"ח (ב מקץ א) **חזו"ע** (שבת ג א) **והגרמ"א** (מאמ"ר עו)

לאסור לטלטל כלי אכילה שעל השולחן שלא לצורך.

סיכום להלכה - מבוא להלכות מוקצה

איסור מוקצה - חז"ל אסרו טלטול מוקצה בשבת גדר לאיסור הוצאה מרשות לרשות וכן מסיבות הנוגעות לדמות השבת ולחששות מלאכה שעשויים לנבוע מכך.

מקור הדין – עיקר איסור מוקצה קיים מזמן נתינת התורה, ובזמן נחמיה בגלל צורך הזמן נגזרו גזרות נוספות.

נגיעה במוקצה – אין לגעת במוקצה כאשר גורם לו תזוזה כגון בביצה. וכשלא מזיזו מחלקו הפוסקים. יש מתירים רק כאשר נוגע בו לצורך דבר המותר (כה"ח שח"ל, מאמ"ר פא"א) ויש מתירים בכל אופן (ילקו"י שח"ו).

טלטול בגופו – טלטול האסור הוא דווקא שמטלטל בידיו אמנם כמזיז מוקצה בעזרת שאר חלקי גופו אינו אסור (שו"ע שי"א ח ומשנ"ב שם) ויש מי שמחמיר (חזו"א).

כלי שמלאכתו לאיסור – בעוד כלל סוגי המוקצה הם דברים שאדם מקצה מדעתו וממילא אסורים בטלטול לכל צורך. כלי שמלאכתו לאיסור אין אדם מקצה מדעתו ולכן מותר לטלטול בידיים לצורך המותר כלומר גופו ומקומו ואסור לטלטל רק לצורך עצמו כגון מחמה לצל שלא יתקלקל.

כלי שמלאכתו להיתר – כלי שמלאכתו להיתר אינו מוקצה ומותר בטלטול גם לצורך עצמו. אמנם אין לטלטל אותו שלא לצורך כלל.

כתבי הקדש ואכלים – כתבי הקדש ואוכלים אינם אסורים בטלטול כלל אפילו שלא לצורך.

כלים ששימושם תדיר – למנהג הספרדים אין להקל לטלטל ללא צורך גם כלים ששימושם תדיר. ולמנהג האשכנזים יש אומרים שכלים ששימושם תדיר כגון כלי סעודה כגון כוסות, קערות, צלחות וסכו"ם מותרות (משנ"ב שח"ב) ויש אומרים שהוא הדין בבגדים ותכשיטים (שש"כ כ"פג) ויש אומרים שהוא הדין במשקפיים ושעון יד (ארח"ש ב עמ' מא).

בשר חי – היום שאין דרך לאכלו אין דינו כאכלים אלא כמוקצה (בא"ח ב פקודי ט. שש"כ כ"ה). ובמקום הפסד יש להקל לטלטלו על מנת שלא יתקלקל (משנ"ב שח, קכה. חזו"ע ג עמ' יד).

